

ИВАН
ВАЗОВ
1850
1921

ИВАН ВАЗОВ ЕДНА БЪЛГАРКА

*Аферим, бабо, машаллах
Народна песен*

I.

След обяд на 20 май 1876 г., ден, в който Ботевата чета беше разбита при "Волът" във Врачанския балкан и сам Ботев падна пронизан от куршума на черкезката потеря, командувана от свирепия черкезки първенец Джамбалазът, на левия бряг на Искъра, срещу Лютиброд, стояха куп жени

лютибродчанки. Те чакаха ред да преминат реката с ладията. Повечето слабо знаеха какво става сега, някои и нехаеха. Сноването на шумни потери от два дена насам оттатък Враца не се косваше до тях и те продължаваха да си ходят пак по кърските работи. Истина, че тука бяха само жени: мъжете не смееха да излазят. Макар че театърът на битките между четата и потерите беше сравнително далеко от Лютиброд, но мъвата беше донесла и тука безпокойствия и турила нащрек мъжкото население. Същия тоя ден няколко турски войника дойдоха в селото, за да извардват подозрителни лица; при брега, дето работеше ладията, пак няколко войника наглеждаха кого отнася и донася тя. На тоя час ладията беше на оня бряг и селянките чакаха нетърпеливо да се повърне, за да ги вземе. Най-после тя се повърна. Ладиярят - лютибродчанин, главен от селото за тая работа - опря греблото в реката, за да укрепи ладията о брега, и извика към жените:

- Хайде мари, по-скоро!

В същия миг зададох се из пътя откъм Челопек две конни заптиета. Те бързо слезнаха и разтикаха жените, които се готвеха да нахълтат в ладията. Едното заптие, стар и дебел турчин, плесна с бича си и ги изпсува.

- Назад, свини гявурски! Бягайте!

Жените се отстраниха, за да чакат пак.

- Бягайте оттука, хънзъри! - извика другото заптие и се спусна да ги бие с камшика си. Жените с писък се разбяха нататък.

В това време ладиярят вкарваше конете в ладията. Влязоха и заптиетата, па дебелият, като се обърна към ладияря, каза му гневно:

- Никоя кучка вече да не приемаш. Махайте се! - И той им махна свирепо.

Подир това жените, посърнали, хванаха да се връщат назад покрай нивята.

- Аго, чекай, чекай, молим те! - извика една селянка, която тичешката идеше откъм Челопек.

Заптиетата я изгледаха.

- Какво искаш мари? - попита дебелият по български.

Тя беше жена около шейсетгодишна, висока, кокалеста - мъжка на вид. На ръце държеше едно дете, увито в скъсано чердже.

- Дай да минем, аго! Пусни ме! Бог да ти даде здраве, на тебе и на децата!

- Ти ли си, Илийце! Ах, гиди, гявурко... - Той я позна, понеже беше му готвила баница в Челопек.

- Аз съм, хаджи Хасан ага. Пусни ме, за това дете.

- Къде носиш тоя червей?

- Унучето ми, хаджи. Майка му е умряла, то болно е... отивам на манастира.

- Какво ще чиниш там?

- Да му четем, хаджи, за здраве - говореше умолително селянката с голяма тревога в погледа.

Хаджи Хасан ага и другарят му се наместиха в ладията.

Ладиярят взе лопатата.

- Аго, за бога, направи това добро, помисли, че и ти имаш деца!... Ще се помолим и за тебе!

Турчинът помисли, па каза презрително:

- Хай влазай, магарице!

Селянката чевръсто скочи в ладията и седна до ладияря. Той обърна ладията и тя заплува по мътния Искър, сега придошъл голям от дъждовете и къдравосребрен от вечерните лучи на слънцето, което през облаци отиваше да се закрие зад канарите на бърдото.

II.

В дилите на величествената и красива Врачанска планина, в близост до град Враца, е разположено село Челопек. В миналото по заобикалящите го каменисти склонове и диви усои са отеквали изстрелите на храбрите Ботеви четници, а стръмните пътеки познават стъпките на патриарха на българската литература Иван Вазов.

През 1899 година той тръгва от Черепишкия манастир да търси лобното място на Христо Ботев. По пътя си се отбива в кръчмата на селото да почине от трудния преход. „По техния демократичен обичай – разказва поетът всички дойдоха да се ръкуват с мене. Разпитах ги за поминъка им. Излезнах и пак любезни ръкувания с всички тия вежливи хора, от които всеки знаеше нещо за Ботевата чета.“

Запленен от видените хубости на планината и забулените в тайнственост легенди, Вазов почерпил сюжетите за двата забележителни разказа „Една българка“ и „Дядо Йоцо гледа“.

Главната героиня в разказа „Една българка“ е Баба Илийца. Тя е родена в село Челопек. Името ѝ е Пена, а мъжът ѝ се казвал Илия. Имала е двама сина – Цвятко и Иван. Нейният род наброявал около 350 души и бил най-големият в селото – Илийовският род. От спомените на дядо Дано (оздравялото внуче на баба Илийца от разказа) научаваме, че след Освобождението у тях е идвал Ботев четник, за да благодари на баба Илийца, която му е помогнала, но тя вече била починала.

Бедната челопеченка действително бързаше да стигне по-скоро на манастира. На гърдите ѝ стоеше полуживо двегодишното ѝ унуче, сираче, болно от две недели насам. От две недели то се топеше и ставаше все по-зле; не помогнаха бабешки лекове, ни баянета, ни хекиминът във Враца. Чете му и попът селски: не помогна нищо. Остана ѝ най-послед надеждата на света Богородица. "Да му се чете на детето в манастира, да му се чете!" Тъй ѝ казваха и селянките. Когато го видя следобед, тя се уплаши: то приличаше на мъртво. По-скоро! Дано света Богородичка даде помощ... При всичко, че лошо време беше сега, тя тръгна днес за черепишкия манастир "Просвета Богородица". Но когато минуваше из церовата гора, та да слезе към Искъра, из нея излезе някакъв момък в чудати опнати дрехи, с ширити по гърдите и с пушка; лицето му беше измахнато и бледно. "Бабо, хляб! Умирам от глад!" - каза той, като и препречи пътя. Тя веднага се сети: "От ония е, дето ги гонят сега!... Боже господи!" - пошушна си Илийца уплашена. Тя потърси в торбата и видя, че е забравила да вземе хляб: само сухи корички, останали на дъното. Даде му ги. "Бабо, в това село може ли да се скрия?" Как ще се скрие в Челопек! Там е огън сега - ще го предадат на турците. Па и с тия дрехи! "Не може, синко, не може" - каза му тя, което сега се изобрази отчаяние. Тя

гледайки милостиво измъченото му лице, по

помисли малко, па каза: "Скрий се, синко, сега в гората, може да те види някой. Тая нощ, чакай ме, навъртай се, тука пак да те намеря. И хляб ще ти донеса, и някоя друга дреха... с тия не бива. Ние сме християни." Изпитото лице на момъка светна от надежда. "Ще те чакам, бабо; върви, бабо, благодаря!". И тя го видя как той се изгуби в гората, като куцаше. Очите ѝ се наляха със сълзи. Тя се спусна тичешката надолу. Тя си мислеше: "Да направя това добро... клетнику! Какъв беше!... Беки и бог се умиливали и поживи детето. Света Богородичке, помогни ми само да стигна до манастира, божичко, закрили го, българин е, тръгнало е за християнска вяра курбан да става."

Тя реши всичко да обади на игумена, старец милостив и добър българин, да вземе хляб и селски дрехи и щом чете на болното, веднага да тръгне насам, та още по мрак да наиде бежанеца.

И тя бързаше сега с утроена сила, за да спаси, ако даде бог, два живота.

III.

В живописното Искърско дефиле се намира Черепишкият манастир.

Светата обител е сгушена между бели скали от варовик, изящно изваяни от природата в причудливи форми. Между скалите са монтирани множество кръстове. Недалече от манастира се намира комплекс, в който по времето на тоталитаризма се е разполагала Духовната семинария. По традиция, всеки випуск, завършващ обучението си, да забие в скалите по един кръст. След демократичните промени в България семинарията отново е върната в София. Сградите на манастира са наредени в полукръг и оградят голям двор. Когато прекрачиш манастирската порта, от лявата страна ще забележиш постройката, в която живеят монасите. До нея се намира любимата тераса на патриарха на българската литература Иван Вазов. Известно е, че точно тук той е написал разказа "Една българка". Тук е роден и поетичния му цикъл "Скитнишки песни".

Нощта вече покриваше с тъмното си було Черепишкия манастир. Клисурата на Искъра мълчеше плахо под тъмното небе; реката монотонно и жаловито шумтеше в дола и се губеше с глух тътен в завоя между високо надвесени скали. Насреща се тъмнееха канаристите стени "Бабините плазове"; те стояха мрачни и намусени със своите невидими сега черни дупки и самостоятелни обелиски, със задрямалите орли на върховете им. Спеше и манастирът, глух и пустинен.

Ненадейно манастирската вратня се похлопа.

Кучетата лавнаха. Хлопането се повтори дважд, трижд.

Излезе на двора един ратай; в същия миг и един калугер излезе из килията си по потури, без калимјавка.

- Иване, кой тропа бе? - каза калугерът безпокойно, като стоеше до одровия пармаклък, дето се чернееха прострени дрехи. Блъсканията следваха.

- Някои от "ония" трябва да бъдат? Какво ще се прави сега? Не пуцам! Няма и игумена сега... Чакай, питай по-напред!

- Кой е там? - попита високо ратаят и се ослуша. После каза: - Жена гаче вика.

- Каква жена те е намерила по тоя час? Ония са или турци... Турци трябва да са... Тая нощ ще ни изколят... Те идат тук да дирят... Нищо тука няма, нищо тук не оставям да припари... Господи, помилуй!

Гласът пак се чу отвън.

- Жена вика - повтори ратаят. - Коя си ти?

- Стрина ти Илийца, Иване, от Челòпек, отвори... Ох! Жив да си, отвори!

- Сама ли си? - попита ратаят.
- Самичка, с унучето, Иване.
- Виж да не е измама! - обърна се отец Евтимий към ратая. Иван, поободрен, приближи до портата и погледна през пролуката. Като се увери и калугерът, доколкото позволяваше това мрачината, че вълн е жена и че е сама, той поръча Ивану да отключи. Портата отзина и пропусна селянката и веднага пак се заключи.

- Да те вземат рогатите! Какво търсиш тука, Илийце? - попита направо калугерът.
- Унучето болно, зле е... Дека е дядо игумен?
- В Берковица е. Защо ти е?
- Да му почете... Ами сега?... Почети му ти.
- И посред нощ?... Какво ще му правя аз, ако е болно? - бърбореше сърдито калугерът.

- Ти няма нищо да направиш, но господ може всичко.
- Сега иди спи, утре...
Но селянката молеше, настояваше упорито. До утре кой знае какво ще стане. Детето е зле, болест не чака. Само господ може да помогне. Тя ще си плати, каквото прилича.
- Луда си ти, караш ни да отваряме манастира посред нощ, да влязат бунтаджиите, да ни дойдат турците, да изпати манастирът!

Като бърбеше тъй, той влезе в килията си и след две минути излезе с расото, но обут на босо, гологлав.

- Върви!
Тя го последва в черквата. Тоя запали вощеница, метна епитрахила и взе молитвената книга.

- Дай тук болното!
Илийца приближи детето до светлината. Лицето беше жълто като восък.
- Та то е умряло! - забележи калугерът. Очиците, силно потънали навътре, се поотвориха, като да опровергаят тия думи, и светнаха като звездици от отражението на свещта.

Калугерът дигна епитрахила над главата му, нетърпеливо изчете молитвата за здраве, прекръсти болното дете, па закри книгата. Селянката му целуна ръка, като остави в нея два гроша.

- Ако му е писано да оживее, ще оживее ... Сега иди спи на чардака. - И калугерът тръгна със свещта да излезе.

- Чакай, дядо Евтиме... - каза селянката с нерешителен вид.
Той се извърна.

- Какво има още?
Тя понижи глас и продума:
- Има едно нещо да ти обадя... Нали сме християни...
Калугерът се разсърди.

- Какво ще обаждаш и какви християни? Хай върви да спиш, да не свети свещ, че може да видят отгоре някои и да ни дойдат на гости...

Под "някои" калугерът разбираше "бунтовници", и селянката разбра тъй. Лицето ѝ се угрижи и гласът ѝ затрепера:

- Не се плаши, няма никой да дойде...
И тя доби още по-тайнствен вид:
- Като идех от село, там; в нашата гора...

Страх и гняв се изобрази по лицето на намръщения монах. Той разбра, че тая жена иска да му говори нещо опасно, и извика:

- Не искам нищо да чувам, ни да ми обаждаш. Каквото знаеш, за себе си го знай. Или си дошла тук да запалиш манастира?

Селянката щеше да каже нещо, но думата се задъни в гърлото и при тоя отговор; тя тръгна безнадеждно подир сърдития калугер и излезе на двора.

- Ами аз няма да ношувам тука! - рече селянката.
Калугерът я изгледа учуден.

- Ами?

- Ще си ида, още сега ей...

- Ти си луда!

- Луда не луда, ще вървя. Утре рано, по зори, работа ме чака. Дайте ми хляб, гладна съм...

- Хляб, колкото щеш... Дай й бре, Иване! Но аз пак вратата не отварям.

Но селянката се претръшка да върви. Отец Евтимий пръждосваше. Да отвори пак портата? Това беше опасно. Може да нахълтат лоши човеци... Кой знае какво може да се случи... После му дойде на ума, че тая жена, която вече ги е видяла и се е срещала с тях, може да донесе някаква беда на манастира, ако турците подушат. Не, по-добре да се очисти оттука, да я няма тука...

- Хай върви си - каза той.

Селянката сложи детето до пармакълка, тури в торбата си половината пита, която й донесе Иван, взе пак детето на ръце и излезе. Портата се хлопна зад нея и заключи.

IV.

Баба Илийца тръгна из нощта за към Искъра, зад който я чакаше сега бунтовникът. Тя беше много смутена, тя не посмея и не можа да се посъветва със сприхавия калугер, който я посрещна в отсъствието на игумена. Тя се покачи на яра зад манастира и тръгна из пътя, който пълзи над Искъра. Дрезгавата нощ допускаше да се видят доста ясно очертанията на чуките и бърдата отсреща - дене намусени, а сега зловещи... Та и всичко имаше зловещ вид за Илийчината душа, изпълнена с тревога и безпокойство. Когато стигна на върха до големия бряст, Илийца поседна на студената земя да си почине. Планинските самотии спяха, дива тишина царуваше в природата; само реката все си шумеше долу нейде в бездната, дето се гушеха под карпи манастирските кубета и чардаци, без ни една светлинка. Отдясно стигаха кучешки лаеви из Лютиброд. Тя стана пак, но не хвана през селото, дето я беше страх да мине, ами тръгна наляво от него по брега на урвата и бежешката слезна през нивята.

Скоро се намери долу при самия Искър. Ладията стоеше до брега. Илийца отиде в колибата, дето спеше ладиярят, за да го извика да я прекара. В колибата нямаше никой: види се, ладиярят го е било страх да ноцува тук. Тя се зачуди какво да прави сега. Отиде там, дето стоеше ладията. Искърът шумеше страшно, тя видя отблясъка на тъмните му талази и мравки я попъплиха. Що да чини? Да чака до сутринта? Тя нито иска да мисли за подобно нещо, макар че ранни петли пропяха в Лютиброд за съване. Що да чини? Освен сама да се опита да мине отвъд; тя беше видяла как гребат... Това й се видя опасно, но друг избор не й оставаше, ако искаше да завари момъка, който я чака сега в гората, примрял от глад, от безпокойство и страх. Тогава тя остави детето на пясъка - тя бе съвсем забравила детето! - и се наведе да отвърже синджира на лодката от големия кол, дето го връзваха. Но тя изтръпна: синджирът не беше вързан сега, а заключен за кола с катанец; турците бяха сторили това, за да попречат на минуване реката през нощта. Тя се изправи втрещена. Петлите все повече пропяваха в Лютиброд, на изток небето слабо се заздравяваше, след час или два ще съмне. Тя изохка в безсилно отчаяние и напрегна всичките си сили да скъса синджира или да счупи катанеца. Скоро се убеди, че това беше невъзможно. Тя се изправи запъхтяна и въздъхна безнадеждно. Внезапно тя се наведе трети път, хвана кола с двете си ръце, като че има намерение да го извади. Колът, дълбоко забит от години там, стоеше като закован. Тя удвои, утрои усилията си, нейните изпечени селски ръце се напънаха, мишците й сдобиха стоманена пъргавина и сила, кокалите й изпращяха от налягане и горещ пот рукна от лицето й. Запъхтяна, уморена, като че е изсякла кола дърва, тя се изправи, отдъхна малко и пак го хвана. И пак с нови сили и с нова ярост взе да се върти около него, превита одве от напъна си да го изкърти. Старешките й гърди дишаха гръмовно, краката й се забиваха до прасците в пясъка и

след тая страховита половинчасова борба колът се позаклати, дупката се поизхалтави и тя го измъкна най-после из почвата. Синджирът глухо издрънка в тишината.

Илийца изпъшка тоя път победоносно и се тръшна на пясъка премаляла... След няколко минути ладията с Илийца, детето и кола вътре плувна по мътните вълни.

V.

Тука Искърът, излязъл от скалисто гърло, разлива се широко и тече между ниски полегати брегове. Ладията плуваше по течението му, непокорна на лопатата, неумело управлявана от селянката. По тая причина ладията се отдалечи нататък и отмина мястото, дето обикновено заставаше. Илийца с безпокойство следеше само да не би да наближи оставения бряг. Най-после един бързей я откара близо до срещния бряг и селянката с много мъка допря ладията до земята. Тя излезе с детето на ръце и тръгна незабавно нагоре към гората. Когато влезе в нея и наближи мястото, дето срещна бунтовника, тя видя човешка сянка, че мръдна между стволите, и позна, че е той. Бунтовникът я пресрещна.

- Добър ти вечер, момче. Нà.

И тя извади хляба и му го подаде, знаейки, че преди всичко хляб беше потребен за бунтовника.

- Благодаря, бабо - отговори покъртен той.

- Чекай, облечи това отгоре! - и тя му подаде връхна дреха, с която бе покрила детето. - Взех манастирско скришом, боже, прощавай, грях сторих...

Илийца бе смъкнала на тръгване от пармакълка тая дреха за бежанеца, мислейки, че е на ратай. Но когато момъкът я облече, тя учудена видя, че е калугерско расо!

- Все едно, ще се постопя! - рече той, като увиваше измръзналото си тяло със сухата шаячна дреха.

И те тръгнаха. Бунтовникът вървеше и ядеше мълком; той трепереше от студ и силно куцаше. Той беше двацетгодишно голобрадо момче, тънко-високо. Бабата, за да го остави да яде, не го запитваше кой е и отде е, а само му приказваше ниско; но нейното любопитство най-подир надви и тя го запита отде иде. Той й разправи, че не слазя от Балкана, а иде от полето. Изгубил четата оная нощ в лозята на Веслец и от там до тука е дошел с големи страхове и премеждия, не ял два дена и две нощи, съсипан от ход, с убити крака, трескав, и сега бяга в Балкана да намери другарите си или да се потули.

- Синко, ти не можеш да вървиш - каза му тя, - дай си пушката да ти олекне.

И тя му пое пушката в лявата си ръка, като стискаше с дясната детето.

- Върви, върви, стягай се, момче.

- Къде ще се дяна, бабо, сега?

- Как къде? Ами у дома!

- Истина ли? Бабо, благодаря ти, ти си добра жена! - отговори умиленият до сълзи момък и се наклони, па и целуна напуканата ръка, която стискаше детето.

- Хората са наплашени сега и ме изгарят жива, ако усетят - продължаваше селянката, - но как да те оставя тука: не можеш да бягаш и ще те намерят черкезите - поразил ги господ - и в село ги има. Защо ви трябваше вам, момчета? Тая пуста царщина тъй ли се лесно разсипва!... Изтрепаха ви като пилци. Но ти не можеш да вървиш нагоре!

И тя пое и пушката в дясна ръка, а с лява го хвана под мишница. Вдълбочаваха в церовата гора. През дърветата небето на изток повече побеляваше, челопешките петли пееха раздирателно, звездите бледнееха. Разсъмването започваше, те бяха още на половина час разстояние от Челопек, ако напреки се идеше, но както вървеше момъкът, и за два часа нямаше да достигнат. Селянката се окахъри, да имаше крила, щеше да го вземе и да хвъркне с него. Той се озърна.

- Съмва се, стрино - каза той.

- Лошо, няма да стигнем навреме - изпъшка тя. Повървяха още малко. Отсреща се чува човешки гласове. Селянката се спря.

- Тъй не бива, момче, да направим друго...

- Какво, стрино? - попита момъкът, който виждаше в тая непозната жена своя майка, свой спасител, свое провидение.

- Скрый се в гората, стой до довечера. Като мръкне, ще те намеря - на, тука пак - и те скрия у дома.

И момъкът намери, че това беше най-умното. Селянката му повърна пушката.

- Сбогом!

Илийца в това време пипаше детето. Тя изплака:

- О, мамке! Та то е умряло, ръчиците му лед!

Бунтовникът се спря поразен. Тая скръб на селянката го смая; той поиска да каже нещо да я утеши, но не можа нищо да каже. Сега той виждаше, че нямаше право да очаква по-нататъшна помощ от великодушната жена, чието сърце беше разбито от едно голямо лично нещастие.

- О, мамке, гълъбчето ми... - вайкаше отчаяно тя, като се вгледваше в лицето на детето.

Бунтовникът тръгна из гората, цял потресен, безнадежден. Но разплаканият глас на бабата му извика:

- Момче, крий се хубаво днес. Довечера - пак тук, та да те намеря...

И тя се изгуби между тъмните дънери.

VI.

Тая сутрин майското слънце се показва радостно от чистото небе, няколко дена все облачно и дъждовно. Разкошната дългнеста долина, която се отваря от Шишмановата скала, имаше омайна хубост, пременена в пролетна зеленина, прорязвана от сребристия пояс на реката, лъснала от лъчите на слънцето. Дотук, до Шишманова скала, се свършва нейната одисея из тесни клисури и безконечни планински завои, ту между стръмни урви, покрити с дъб и бук, ту под високи навъсени скали, на пробити с пещери, настръхнали със замъкообразни изваяния и странни обелиски, своенравна игра на стихии и времето.

Току-що слънцето излезе над кръгозора, из пътя откъм Враца се подаде турска конница, а след нея из ръжовите се зачерня голяма тълпа пеши хора, на която краят не се видеше. Конницата и пехотата скоро доближиха Искъра и се спряха. Пехотата състоеше от около триста души; отпреде и вървяха турци-башибозуци, въоръжени с всякакъв род оръжия, а останото, грамадната част, бяха черкези, също въоръжени. Подир няколко минути бавене конницата пусна да минат напред черкезите, а тя остана настрана.

Тая шумна сган се предвождаше от прочутия тогава черкезки големец Джамбалазът, свиреп и кръвожаден кавказки разбойник, от тайфата на когото беше пукнала пушката, що простря мъртъв Ботева вчера.

Джамбалазът, на кон, се спря срещу челопешката гора, недалече от старовремската развалена черква. Отляво на гората се вдигаха непристъпни зъбери и ярове, а отдясно се откриваха челопешките ниви и бостани, дори до другия гол рът. По стръмнината на гората виждаше се през дърветата уединена кошара, парясана сега от стопана си.

Всички очи бяха обърнати към гората, дълбока, пуста и спокойна, дете сега се криеше бунтовникът. Но потерята не идеше за него. Тая нощ бе пристигнало известие във Враца, че един час преди съзоряване една чета комити била се спуснала от Балкана в тоя шумак, вероятно с намерение да мине Искъра и да се спаси в Голямата Стара планина.

Потерята, наежена, ободрена от вчерашната си победа, очакваше заповедта, когато Джамбалазът, слязнал от коня, с неколцина по-предни башибозуци обсъждаше положението и начина на нападението. Той беше мургав, висок, чернобрад

четирийсетгодишен човек с бляскаво черкезко облекло, набучен с оръжие; погледът му, зверски и лют, светеше под високата му космата черкезка гугла.

В това време изгърмя пушка от кошарата и планинските екове повториха и продължиха гърмежа.

- Комитите! Комитите! - извикаха гласове.

Всички погледнаха към кошарата, но видяха само кълбото дим на входа ѝ, което се разнасяше от утринния ветрец по клоните. Подир първото късо смайване и сбутване потерята даде един страшен залп, последван от гороломен продължителен ехтеж. Но сред дима раздадоха се гласове:

- Джамбалаза убиха!

Джамбалазът наистина беше се повалил на земята, пронизан тъкмо в гушата от куршум, и из устата му шуртеше струя кръв. Той беше ударен от куршума, който дойде от кошарата.

При тая вест мигновена паника обхвана потерята и тя се дръпна и изпокри - кой де намери. Тялото на предводителя бързо беше отнесено. Изчезна и конницата. Но друга пушка не гръмна вече от гората.

След доста време, като разбраха по мълчанието, че комитите са избягали из гората, една дружина от по-сърчени черкези се пристраши и навлезе откъм челопешкия път в нея и я разтършува. Тя намери убит до дънера на един дъб само един бунтовник, мъж, трийсетгодишен, с лице, обрасло с черна брада, и с единия крак ранен, превързан с дрипи. Черкезите разбраха, че четата е избягала в планината.

(Действително подир падането на Ботева при Вола част от дружината му, около четирийсет момчета, под воеводството на ранения в крака герой Пера, бе хванала планината, скитала се бе цяла нощ из пущинаците ѝ, уморена, гладна, премаляла за сън, се спуснала към съване в челопешката гора, дете заспала като мъртва, не знаейки, че е издебната.)

Един от черкезките куршуми беше случайно убил Пера. Никоя друга жертва не се намери. Но когато черкезите посетиха и кошарата, те съгледаха там още един труп.

- Един папаз-комита! - извикаха те учудени.

Там лежеше прострян един момък без мустаки, с продупчена глава. Той беше облечен с калугерско расо, разгънатата предница на което даваше възможност да се види хъшовска носия, обагрена с кръв. По почернелите му от барут уста се познаваше, че той се беше самоубил с пушката, след като беше свалил Джамбалаза. Видял ли се беше нощеска с четата - неизвестно. Въпреки обичая си в подобни случаи, башибозуците не отрязаха главата на разбойника, за да я разнасят на прът като трофей от победата: смъртта на предводителя им я даваше не тям... задоволиха се само да запалят кошарата, дете остана трупът. Тя все димеше и до вечерта, когато две потери избиваха до един, долу при Искъра, до канарите, тринайсет бунтовника, слезнали следобед от Балкана с цел да прегазят реката.

Илийца е умряла отдавна. Но полуумрялото дете оживя и сега е здрав левент и се нарича майор П. Покойната му баба, като му е разказвала тия събития, говорила му, че вярва, че дължи оздравяването му не толкова на небрежната молитва на сърдития калугер, колкото на добрината, която не можла да направи, но искала от сърце да направи.

Октомври 1899